

A „puszta nyelvi jelentés” tudatos elérhetőségéről és a bírósági kihallgatásokon betöltött szerepéről

Varga Marianna

SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola

1. Bevezetés

1.1. A tanulmány célja és felépítése

Kenesei István professzor úr *Jogi szemantika: problémafelvetés és kutatási program* című tanulmányából idézve: „a nyelvészet és a jog, illetve a szemantikai vizsgálatok és a jog gyakorlata között vannak még feltáratlan összefüggések” (Kenesei 2003: 63). Ez a tanulmány azokra a szemantikai folyamatokra és eljárásokra hívja fel a figyelmet, amelyek a nyers tényektől kiindulva a nyelvi reprezentációkon át (pl. a tanúvallomás és annak jogilag rendezett átirata) a jogi érvényű döntésig, azaz a bírósági ítélethozatalig zajlik. A nyelvi megnyilatkozások jelentésének egyértelműsítésére, a jogi kategóriák számára való értelmezhetőségére és összehasonlíthatóságára irányuló kutatások jelentőségét hangsúlyozza. A jelen tanulmány célja annak a bemutatása, hogy a bírák miként próbálják a tanúvallomások puszta nyelvi/szemantikai jelentését *tudatosan* elérni az egyértelmű és félreérthetetlen információszerzés céljából. A minden pragmatikai következtetést nélkülöző kontextusfüggetlen puszta nyelvi jelentés diskurzusbeli elérhetőségéről nincs egységes vélemény a szakirodalomban. A hétköznapi társalgásokat vizsgáló kutatók többsége amellett érvel, hogy a társalgás résztvevői nem képesek *tudatosan* elérni a puszta nyelvi jelentést (Recanati 2004). Amennyiben mégis elérhetővé válik számukra, az csupán azért lehetséges, mert az interakcióban részt vevők félreértik egymást: a szemantikai jelentés azonos, míg a pragmatikai jelentésgazdagításon átesett jelentésszint eltérő a beszédpartnerek számára. Ezzel szemben a bírósági kihallgatásokon, ahol következményekkel jár az, hogy a társalgás résztvevői miként interpretálják az egyes megnyilatkozásokat, a bírák számos esetben képesek *tudatosan* elérni a puszta nyelvi jelentést a diskurzusban. Ezekben az esetekben általában éppen a lehetséges félreértéseket igyekeznek elkerülni, vagy információt ellenőriznek.

A tanulmányban elsőként a puszta nyelvi jelentés mint minimális nyelvi jelentés értelmezésének problémáját ismertetem. Majd bemutatom a tanulmányban alkalmazott elméleti keretet, a vizsgálat korpuszát, valamint a bírósági nyelvhasználatra jellemző explicitiséget. Ezt követően a korpuszon végzett elemzéssel érvelek a puszta nyelvi jelentés *tudatos* elérhetősége mellett, végezetül levonom a konklúziót és összegzem a tanulmány eredményeit.

1.2. Elméleti háttér

A szakirodalomban általánosan elfogadottnak számít az a megállapítás, mely szerint a megnyilatkozásoknak van egy minimális nyelvi jelentésszintje, és egy minden pragmatikai következtetéstípust magában foglaló jelentésszintje is, a közvetített jelentés (*conveyed meaning*).¹ Ugyanakkor abban nincs teljes összhang, hogy csak ezek a szintek léteznek-e, és hogy

¹ Ezzel a megállapítással összhangban a megnyilatkozások interpretálása során két alapvető kognitív folyamatot különböztethetünk meg: az explicit jelentés dekódolását és az implicit üzenetek kikövetkeztetését (Ariel 2016: 1).

minden elméletben lehetséges szintnek külön szerepe van-e a diskurzusban, vagy sem (Sternau et al. 2015). Az interpretációs szintek számát tekintve két fő irányvonalat különböztethetünk meg: a két és a három interpretációs szintű elméleteket. Ezek az elméletek a klasszikus grice-i (Grice 1975) „what is said” és „what is implicated” elkülönítésre vezethetők vissza. A neo-grice-i elméletekben megmarad a grice-féle kettős felosztás, de abban jelentős eltérés mutatkozik, hogy a következtetési folyamatok közül mit tekintenek a „what is said” részének.² A minimalisták (többek között Bach 1994; Borg 2005; Cappelen–Lepore 2007) csak azokat a következtetéseket tekintik a „what is said”, azaz a minimális jelentésszint részének, amelyek grammatikailag jelölve vannak, és amelyek a szűk kontextusból elérhetők (pl.: a résztvevők azonosítása, az interakció helye és ideje).³ A maximalisták (többek között Sperber–Wilson 1995; Recanati 2004; Ariel 2008; Carston 2009) számára nem feltétel a grammatikai jelöltség, minden olyan következtetést a „what is said” részének tekintenek, ami a teljes proposíció igazságfeltételes tartalmához járul hozzá. A proposíciós forma kiegészítése háromféle módon mehet végbe (Carston 2004: 639):

- Egyértelműsítéssel (disambiguation): Akkor megy végbe az egyértelműsítés folyamata, amikor a nyelvi dekódolás révén az adott nyelvi formához több jelentés is rendelhető, így a megnyilatkozásban kódolt konceptuális reprezentáció (azaz a logikai forma)⁴ több lehetséges módon is kiegészíthető.
Példa: **A Porsche az udvaron van.** Ha mondjuk családon belül van egy játék és egy valódi Porsche is, akkor ahhoz, hogy tudjuk melyikre vonatkozik az a *Porsche* megnevezés, egyértelműsítésre van szükség.
- Szaturációval (saturation): A hiányos logikai forma kiegészítése nem a nyelvi rendszeren belüli elemekkel történik, de van hiányra utaló nyelvi elem.
Példa: **A szomszédom Porschét vett.** Ebben a megnyilatkozásban az a *szomszédom* határozott főnévi csoporthoz való referensrendelés a szaturáció, azaz hogy ki az a konkrét személy, akire a *szomszédom* meghatározás vonatkozik.
- Szabad jelentésgazdagítással (free enrichment): Nincs a kontextuális érték hiányára utaló nyelvi elem, az explikatúrában mégis a kontextusból származó összetevő jelenik meg.
Példa: **Péter leparkolt a Porschéval.** A megnyilatkozásban nincs helykomponensre utaló nyelvi elem, aki azonban hallja ezt a megnyilatkozást, az gondolhat arra, hogy a parkolás az utcán, a garázsban, vagy a kertben történt, hiszen valahol történnie kellett.

Relevanciaelméleti keretben (Sperber–Wilson 1995; Carston 2004) a maximalista értelemben vett „what is said” már egy harmadik, a pusztá nyelvi jelentés és az implikatúrák szintje között lévő interpretációs szintnek számít, az explikatúrák szintjének (Ariel 2002a).⁵ A minimális nyelvi jelentés a kódolt, pusztá nyelvi jelentés, azaz a tipikusan hiányos logikai forma (LF), amelyhez nem rendelhető hozzá igazságfeltétel.⁶ Napjainkban az ugyan széles körben elfogadottnak számít, hogy a kontextuális következtetések hozzájárulnak a teljes proposíció

² Grice (1975: 44) „what is said” értelmezésében a minimális nyelvi jelentés részének tekinti a referáló kifejezéseket és a többértelmű kifejezések egyértelműsítését.

³ Ennek okán a minimalisták a grice-i értelmezéstől eltérően, nem minden referáló kifejezést tartanak a minimális jelentésszint részének.

⁴ A logikai forma definiálására l. Wilson–Sperber (2004: 614).

⁵ Az explikatúrák szintjén lévő következtetéseket explikált következtetésekként hívják, az implikatúrák szintjén lévő következtetéseket pedig implikált következtetésekként. Úgy vélik, kognitív különbség nincs a két következtetéstípus között, de az explikált következtetések logikailag elsődlegesebbek a relevanciaelméletben (Ariel 2008).

⁶ Az implikatúrák funkcionálisan függetlenek a pusztá nyelvi jelentéstől, míg az explikatúrák nem függetlenek (Ariel 2008).

igazságfeltételes tartalmához, ugyanakkor a puszta nyelvi jelentés interakciós szerepének fel-fogásában jelentős eltérések mutatkoznak. Relevanciaelméleti keretben a puszta nyelvi jelentésnek nem tulajdonítanak interakciós szerepet, ezzel összhangban a maximalista Recanati úgy véli, hogy az interakcióban részt vevők számára ez az interpretációs szint *tudatosan* nem elérhető (Recanati 2004). Velük ellentétben a minimalista Bach (1994) és a maximalista Ariel (2002b) nem zárja ki a puszta nyelvi jelentés interakciós szerepét. Cappelen és Lepore (2007) szerint muszáj léteznie egy ún. *osztott tartalomnak* (shared content), amely az a kontextustól független változatlan proposíció, amely lehetővé teszi a beszédpartnerek számára a pontos megértést az egyes kontextusokban. Noha Cappelenék az *osztott tartalom* alatt a „what is said” minimalista értelmezését értik, úgy vélem, a tanulmány példáiban a puszta nyelvi jelentés elérésére való tudatos törekvéssel ezt az osztott, kontextusfüggetlen tartalmat igyekszik elérni a beszélő.⁷

A privilegizált interakciós interpretáció (a továbbiakban csak PII) elmélet alkotói amellel érvelnek, hogy a diskurzusban elérhető lehet a beszédpartnerek számára a puszta nyelvi jelentés, ugyanakkor nem csak ez az interpretációs szint lehet minimális interpretáció a diskurzusban (Ariel 2002b; 2008; Jaszczolt 2010; Sternau et al. 2015). A tanulmány további részében, az elemzési keret, a korpusz, valamint a bírósági nyelvhasználatra jellemző explicitég bemutatását követően a puszta nyelvi jelentés diskurzusbeli elérhetősége mellett fogok érvelni a privilegizált interakciós interpretáció elméleti keretben.

2. Az elemzési keret és a korpusz bemutatása

Sternau, Ariel, Giora és Fein (2015) empirikus kutatási eredményekkel alátámasztva amellel érvelnek, hogy a diskurzusban négy interpretációs szintnek is van pszichológiai realitása: a puszta nyelvi jelentésnek, az explikatúráknak, az erős implikatúráknak, valamint a gyenge implikatúráknak.⁸ Ezen interpretációs szintek valamelyike lehet a PII⁹, amely mindig egy diskurzus adott megnyilatkozásának a beszélő által szándékolt, a címzett által pedig feldolgozott interpretációja, és azt a minimális alapinformációt tartalmazza, amelyről a beszélő ítéletet alkot annak relevanciája és igazsága tekintetében. Fontos kiemelni, hogy ebben az interakciós elméleti keretben tehát nem csupán egy minimális nyelvi jelentésnek van relevanciája: ami lehet PII, az lehet diskurzusbeli minimális nyelvi jelentés is. A PII mindig az adott kontextus legrelevánsabb interpretációs szintje (Ariel 2002b; Sternau et al. 2015).¹⁰ A négy interpretációs szint

⁷ Ezzel összhangban van az a megfigyelés, mely szerint a „what is said” minimalista értelmezésének tipikus következtetési folyamatához, a szaturációhoz is szükséges a beszélő szándéka (Ariel 2008: 271).

⁸ A relevanciaelméletben különbséget tesznek gyenge és erős implikatúrák között. Az erős implikatúra kikövetkeztetése elengedhetetlen a releváns interpretáció eléréséhez. A gyenge implikatúra segít a releváns interpretáció megalkotásában, de nem elengedhetetlen a kikövetkeztetése, mivel a megnyilatkozás több hasonló lehetséges implikatúra kikövetkeztetését is lehetővé teszi, amelyek közül bármelyik megfelelő. Mivel azonban ez a különbségtétel irreleváns a jelen tanulmány szempontjából, így ezen implikatúrák részletes ismertetésétől eltekintek.

„A proposition may be more or less strongly implicated. It is strongly implicated (or is a strong implicature) if its recovery is essential in order to arrive at an interpretation that satisfies the addressee's expectations of relevance. It is weakly implicated if its recovery helps with the construction of such an interpretation, but is not itself essential because the utterance suggests a range of similar possible implicatures, any one of which would do.” (Wilson–Sperber 2004: 620)

⁹ Az első megfogalmazása a PII-nek (Ariel 2002b: 1006): „... the meaning which the speaker is seen as minimally and necessarily committed to, i. e., the one by which s/he is judged as telling the truth or being sincere. It is also the meaning which contains the message that the addressee should take to be the relevant contribution made by the speaker.”

¹⁰ Jaszczolt terminológiájában ez a *primary meaning* (elsődleges jelentés).

skálába rendezhető interpretációs erősségük tekintetében. Adott A és B interpretációs szintek esetén A interakciósan akkor erősebb B-nél, ha:

- Az A interpretációs szintet nagyobb hajlandósággal erősítik meg PII-ként az interakcióban részt vevők, mint a B interpretációs szintet.
- Az A interpretációs szintet nagyobb magabiztossággal erősítik meg PII-ként az interakcióban részt vevők, mint a B interpretációs szintet.
- Az A interpretációs szintet nehezebb tagadni a beszélő számára, mint a B interpretációs szintet (Sternau et al. 2015: 89).

A felsoroltak alapján az interpretációs szintek a következő módon rendezhetők skálába interpretációs erősségük tekintetében (a bal oldali a legerősebb): puszta nyelvi jelentés > explikatúra > erős implikatúra > gyenge implikatúra. Az elmélet alkotói elismerik, hogy a puszta nyelvi jelentés általában nehezen választható el az explikatúrák szintjétől. Ami miatt azonban mégis különálló interpretációs szintként kell kezelni, az a tagadhatóság kritériuma: az explikatúrával szemben, a puszta nyelvi jelentést nem lehet tagadni.¹¹

Nézzünk a PII elmélet alkalmazására egy példát (Ariel 2008: 302–303)!

- (1) M.A. (San Francisco):
 I'd like to leave a message for X.
 'Szeretnék üzenetet hagyni X részére.'
 Telefonközpontos (New York):
 I'll connect you to their room.
 'Kapcsolom a szobájukat.'
 M.A.:
 No, no. I don't want to wake them up. It's midnight in New York!
 'Ne, ne! Nem akarom felébreszteni őket. Éjfél van New Yorkban!'
 Telefonközpontos:
 No, it's not.
 'Nem, nincs.'
 M.A.:
 What time is it there?
 'Mennyi az idő ott?'
 Telefonközpontos:
 It's 11:53.
 '11:53.'

A beszédpartnerek egyike, a telefonközpontos az éjfél kódolt, puszta nyelvi jelentését (ponatosan 12 óra) tartja PII-nek, semmint az explikatúráját (éjfél tájéka), amit onnan lehet tudni, hogy a telefonközpontos a puszta szemantikai interpretációra reagál. A pragmatikai következtetéssel gazdagított jelentés (explikatúra) szintén releváns a kontextusban, de ez az interpretáció a telefonközpontos válaszával vissza lett utasítva a puszta szemantikai jelentés javára. A hétköznapi diskurzusokban általában a PII az explikatúráknak feleltethető meg (Ariel 2002b), ugyanakkor az sem kizárt, hogy a nem gazdagított (unenriched), puszta nyelvi jelentés is lehet PII (Ariel 2008), ahogyan azt a fentebbi példa is mutatja. Az, hogy a diskurzusban mi a PII, erősen kontextusfüggő. A tanulmány további részében amellet érvelek, hogy a bírósági tárgyalásokon egyáltalán nem ritka az, hogy a puszta nyelvi jelentés a PII.

¹¹ Abban a kivételes esetben, amikor a puszta nyelvi jelentés teljes proposíciós formával rendelkezik, a tagadhatóság fennáll.

A kutatás 25 magyar büntetőeljárás elemzésén alapul. A tanulmányban bemutatott kihallgatási részletek a titoktartási kötelezettségeknek megfelelően anonimizáltak, a példákban közölt személynevek kitalált nevek. Az elemzésben szereplő példákat a konverzációelemzés módszereit felhasználva közlöm (Jefferson 1984), a jelen dolgozat számára releváns jelöléseket a Függelékben sorolom fel.

3. Explicit nyelvhasználat a bíróságon

A hétköznapi nyelvhasználattal ellentétben, a bírósági tárgyalások tanúkihallgatásaiban a PII gyakran megfeleltethető a puszta nyelvi jelentésnek, amelyre Hansen (2008) is számos példát felsorakoztat. A bíróságon kifejezetten törekednek az explicitiségre és pontosságra, ez látható a következő példában is.

- (2) Tanú: Az érdekes lehet (.) ő visszatérve az eredeti kérdésre,
 Bíró: Igen?
 Tanú: Az **indulóra**,
 Bíró: Az induló bérleti díjra, igen.

Ugyanakkor Hansen (2008) megjegyzi azt is, hogy a bírósági tárgyalásokon ugyanúgy lehetetlen a teljes explicitiség, mint bármilyen más típusú diskurzusban. Ezzel összhangban, Ariel (2008) amellett érvel, hogy a bíróságon is gyakran végbemegy a jelentésgazdagítás. Egyik példájában, egy izraeli bíró a *bizonyított hároméves tapasztalatot* (a proven three years experience) az ajánlattevést közvetlenül megelőző, követelményként megkívánt három évre vonatkoztatta, nem pedig akármilyen három éves tapasztalatra. Azaz, az időbeli referenciával gazdagított (enriched) értelmezést vette alapul, nem pedig az anélküli, minimális nyelvi jelentést (unenriched). Ugyan a hétköznapi nyelvhasználatban általában az explikatúrák szintje a legrelevánsabb interpretációs szint egy adott kontextusban, és ennek okán a bírósági kihallgatásokon is van rá példa, Hansen számos ellenpéldát is felsorakoztat. Úgy véli, az angolszász típusú tárgyalásokon az ügyvédek és a kihallgatottak azonnal rákérdeznek az explikatúra jelentésgazdagításon átesett részére, amint abból olyan információra lehet következtetni, amely hátrányos lehet rájuk nézve (Hansen 2008). Ezekben az esetekben pedig a PII a puszta nyelvi jelentés.

- (3) Kérdés: **Did you tell the FBI on May 1** that Mr. Nichols was not home when you got up on April 15th?
 'Mondta az FBI-nak **május elsején**, hogy Nichols úr nem volt otthon április 15-én?'
 Válasz: I don't remember.
 'Nem emlékszem.'
 Kérdés: **Did you tell** them that he was gone and had left no note?
 'Mondta nekik, hogy elment és nem hagyott üzenetet?'
 Válasz: On that date?
 'Abban az időpontban?'

Hansen (2008: 1404) példájának első kérdésben arra kérdeznék rá, hogy mondta-e a kihallgatott az FBI-nak május elsején, hogy Nichols úr nem volt otthon, amikor ő április 15-én felkelt. Az ezt követő kérdésben már csak arra kérdeznék rá, hogy mondta-e az FBI-nak, hogy Nichols úr elment, de nem hagyott üzenetet, azt már nem teszik hozzá, hogy ezt május elsején mondta-e az FBI-nak. A második kérdésben nincs expliciten kimondva, hogy ugyanarra a kihallgatásra gondolnak, ez csupán kikövetkeztethető lenne a diskurzuselőzményből. Jól látható, a jelentésgazdagítás nem megy végbe automatikusan a tanú interpretációjában, hiszen ellenőrzésből visszakérdez ahelyett, hogy a konkrét kérdésre válaszolna (mondta-e azt, hogy

elment az illető és nem hagyott üzenetet). Azt természetesen nem lehet tudni, hogy ez igazi ellenőrzés-e, vagy inkább a konkrét kérdés megválaszolása alól próbál kitérni.

Az explikatúrára való rákérdezés jelensége a magyar bírósági kihallgatásokon is megfigyelhető a bírói kérdésfeltevésekben, ahol a magyar jogrendszerből adódóan a bíró feladata a tanúk elfogulatlan, részletes kikérdezése. Emellett az is megfigyelhető, hogy a bírák azonnal egyértelműsítik saját megnyilatkozásukat, amint úgy értékelik, hogy az nem volt kellően explicit, így ezáltal esetleg félreértésre adhatna okot.

4. Elemzés: A pusztá nyelvi jelentés elérhetősége a bírói kérdésfeltevésekben és megnyilatkozásokban

A következő példákban azt mutatom be, hogy a bírák miként érik el a pusztá nyelvi jelentést a kihallgatottak megnyilatkozásaiban.¹² A (4)-es kihallgatási részlet esetében a bíró tudja, hogy ki a cégtulajdonos, de félbeszakítja a tanúvallomást, és rákérdez a tanúnál arra, hogy a tanú is arra gondol-e, akire ő. A *tulajdonos úr* határozott főnévi csoporthoz lenne releváns referens a bíró számára, azaz végbemehetne a jelentésgazdagítás, de a bíró az ily módon gazdagított jelentést megkérdőjelezi: lehet, hogy a tanú a megnyilatkozásában nem azt a referenst rendeli a határozott főnévi csoporthoz, mint a bíró.¹³ A bíró kérdéséből látszik, hogy az ő számára a PII a pusztá nyelvi jelentés, noha elérhető számára az explikatúra is.

(4) Tanú: **A tulajdonos úr** (0.5) ő hát csinált egy két olyan dolgot, amiről nekem nem volt tudomásom.

Bíró: Ki a tulajdonos úr?

Tanú: Hát a **Kovács Ferenc**.

Bíró: Ühüm.

Az ellenőrzés fontosságát hangsúlyozza az (5)-ös példa. A bíró ismeri a tanú rendőrségen tett vallomását, de ahelyett, hogy *a cég vezetője* határozott főnévi csoporthoz automatikusan hozzárendelné a referenst, rákérdez a kihallgatás során. Ebben az esetben ellentmondásra derül fény, amelyet fel kell oldani. Ez az eset egy tipikus példája a bírósági kihallgatásoknak, hiszen a bírák intézményi szerepükből adódóan igyekeznek az előzetes tudásuktól függetlenül, részletesen kikérdezni a tanúkat, miközben kérdéseikkel általában próbálnak minél kevesebb ismert információt kifejezni (Varga 2015).

(5) Bíró: **Ki volt akkor a cég vezetője** akinek kiküldésre került ez a levél?

Tanú: **Nagy Zoltán ügyvezetőnek** küldtünk levelet, illetőleg utána a bíróság is **Nagy Zoltán ügyvezetőt** hívta fel arra hogy ezeknek a kötelességeknek tegyen eleget.

Bíró: Nagy Zoltán? Nem Kiss Aladár?

¹² A jelen tanulmányban kifejezetten a referensek hozzárendelésének problematikájára fókuszáltam, mivel a szakirodalomban többen amellett érvelnek (Borg 2005; Cappelen–Lepore 2007), hogy a referens-hozzárendelés egy minimális nyelvi jelentésszint részét képezi. Noha a tanulmány példái a leírások és a tulajdonnevek eltérő referenciális viselkedésével is magyarázhatóak, Hansen (2008) álláspontjával megegyezően úgy vélem, a bíróságon nemcsak a referens-hozzárendeléshez szükséges jelentésgazdagítás, a szaturáció felismerése fontos, hanem a többi típusú pragmatikai jelentésgazdagítás (l. 1.2. fejezet) is. Ezt a PII elméleti keret átfogóan képes magyarázni.

¹³ Ahogyan arra az egyik lektor felhívta a figyelmemet, a nevek és a leírások referenciális viselkedésében megmutatókozó különbség összefüggésben áll a pusztá nyelvi jelentés és a következtetett jelentés elkülönítésével. A tulajdonnevek referenciális viselkedése a tanulmányban alkalmazott PII modellben a pusztá nyelvi jelentésszinten ragadható meg (ha azok nem homoním tulajdonnevek), míg a leírások az explikatúra szintjén, amely az 1.2. fejezetben bemutatott pragmatikai következtetések útján áll elő.

Tanú: Parancsol?

Bíró: Nem a Kiss Aladár?

Tanú: Nem. A Nagy Zoltán.

Bíró: Korábbi vallomásában azt mondta, hogy a Kiss Aladár. Azért kérdezek rá.

Olyan eset is fennállhat, amikor a referens közvetlenül a diskurzuseseményből azonosítható lenne. A (6)-os példában bemutatott ügyési kérdést megelőzően már esett szó Molnár Lilláról az autó kapcsán. Ettől függetlenül, a bíró nem rendeli automatikusan a *hölgy* határozott főnévi csoporthoz a referenst, hanem a tanú választát megszakítva ellenőrzi, hogy ugyanarra a személyre gondolnak-e mind a hárman.

- (6) Ügyész: Ezt ki csi (0.5) ezt ki tette volna meg? Ugyan az aki az autót is?

Tanú: >Igen< **a hölgy** aki azt hiszem

Bíró: Bocsi még **Molnár Lillát** mondja?

Tanú: Igen.

A (4)–(6)-os példák mindegyikében elérhető a bíró számára a jelentésgazdagításon átesett explikatúrák szintje, de a bíró ellenőrzi a következtetését, nem fogadja el automatikusan a jelentésgazdagításon átesett interpretációt. Tehát annak ellenére, hogy az explikatúrák szintje is releváns interakciós interpretáció a fenti példákban, a PII mégis a puszta nyelvi jelentés, mivel a bíró arra az interpretációs szintre reagál. Ezekben a példákban a bírák ellenőrzést végeznek, ezáltal próbálják elérni és a felszínre hozni azt a kontextustól független, osztott tartalmat, amely az ellenőrzés által a tárgyalás résztvevői számára egyaránt elérhető lesz.

A (7)-es példában a bíró a saját megnyilatkozását nem érzi elég explicitnek, ezért önkezdemenyezett önjavítást (Kitzinger 2013) végez. Ez a példa jól szemlélteti, hogy a pragmatikai jelentésgazdagítás nélküli nyelvi jelentés nem csupán intuitívan, hanem *tudatosan* is elérhető lehet a beszélő számára. A (7)-ben bemutatott bírói kérdésfeltevést közvetlenül megelőzően az igazságügyi orvosszakértő Nagy Ferenc sérüléseiről beszélt (beleértve a hüvelykujjainak a sérüléseit is). A bíró elsőként nem tisztázza kérdésében a hüvelykujjak birtokosát, de a diskurzuszusolmányból (közös háttértudásból) kikövetkeztethető lenne a birtokos. A bíró a saját megnyilatkozását tudatosan figyelve önkezdemenyezett önjavítást végez, és explicitté teszi a birtokos személyét.

- (7) Bíró: A két hüvelykujj (1.0) sérüléséből. **A Nagy Ferenc két hüvelykujjának sérüléséből**, azok mértékéből milyen következtetés vonható le?

A bíró által elvégzett önkezdemenyezett önjavításhoz az a bírói feltételezés szükséges, hogy nem minden tárgyalóteremben lévő személy feltétlenül Nagy Ferencet érti a birtokoson, tehát a bírónak el kellett érnie a puszta nyelvi jelentés interpretációs szintet, azaz hogy bárkinek a két ujjára is vonatkozhatott volna a kérdés. Az explicit fogalmazásmóddal egyrészt elkerülhető a félreértés, másrészt az elhangzottak jegyzőkönyvben való rögzítését is segíti.

Gyakran adhat félreértésre okot a bírósági tárgyalásokon a vádlottak megnevezése, ha egy ügyben több vádlott is szerepel, mivel általában a „rendőségük” alapján nevezik meg őket.¹⁴ Ebben az esetben is fontos a lehetséges félreértések elkerülése, ahogyan az erre való törekvés a (8)-as példában is látható. Az elsőrendű vádlott Antal Lászlóné. A bíró a rá irányuló kérdésében a vádlottat elsőként a rendőségével nevezi meg, majd a végén egyértelműsít azzal, hogy nevén nevezi a vádlottat.

¹⁴ A vádlottak „rendősége” csupán azt jelzi, hogy az ügyész miként „rangsorolta” a vádlottakat a vádirat megszerkesztésekor, azaz hányadikként szerepel a vádiratban az adott vádlott (Fázsi–Stál 2012).

- (8) Bírő: **Az elsőrendű vádlott** által megmutatott ő (.) elkövetési mechanizmus szóba jöhet-e amit az **Antal Lászlóné** mutatott.
 Szakértő: Az **Antal Lászlóné** által bemutatott elkövetési mechanizmus nem jöhet szóba, bár ()
 Bírő: Az tiszta sor, hogy az **elsőrendű vádlott** által bemutatott elkövetési mechanizmus nem adhat magyarázatot a **másodrendű vádlott** nyaki sérüléseire.
 Szakértő: Így van.
 Bírő: A **másodrendű vádlott** által elmondott elkövetési mechanizmus az megfelelő-e a valóságnak?
 Szakértő: Hát amit a tanúvallomásban ő előadott illetve igyekezett a bizonyítási eljárásban is bemutatni. Az a mechanizmus az magyarázni képes ()

A bírónak tudnia kell a saját megnyilatkozásának az egyértelműsítéséhez azt, hogy az *elsőrendű vádlott* megnevezés alatt nem kizárólag Antal Lászlónét lehet érteni. Ennek következtében elmondható, hogy a bíró egyszerre tudatában van a jelentésgazdagításon átesett, és a jelentésgazdagítás nélküli interpretációnak. Ha a tanú kikérdezése során olyan személy neve hangzik el, aki jelen van a tárgyaláson, a bírák gyakran arra kéri a tanút, hogy ránézéssel azonosítsák a megnevezettet. Ez látható a (9)-es kihallgatási részlet első megnyilatkozásában is, amelyben a bíró a bűncselekmény helyszínére kikerkező mentőstől próbál információt szerezni Balogh Béla sérüléseivel kapcsolatban. A 9. sor bírói kérdésfeltevésében a (8)-as példához hasonló egyértelműsítés történik. A tanú 10. sorban adott válasza az igazán érdekes: az esemény leírásában *egy hölgyet* említ, amiről a bíró egyértelműen tudja, hogy az Antal Lászlónéra vonatkozik az előzetes tanúvallomások, Antal Lászlóné vallomása, a sértett vallomása, valamint a tárgyi bizonyítékok alapján. De ahelyett, hogy automatikusan Antal Lászlónét értené az *egy hölgy* megnevezés alatt, a 11. sorban a bíró ellenőrzi a 10. sorban a jelentésgazdagításon átesett interpretációt. Ehhez pedig az szükséges, hogy a bíró tudatában legyen a 10. sor megnyilatkozásának jelentésgazdagítás nélküli interpretációjában. Ezután a kihallgatás további részében a bíró következetesen az *egy hölgy* megnevezést használja Antal Lászlónéra.

- (9)
 01 Bírő: Ott volt a Balogh Béla, az a (0.5) úriember itt az első sorban.
 02 Tanú: Igen.
 03 Bírő: Őt kellett ellátni. Így van?
 04 Tanú: Így.
 05 Bírő: Emlékszik rá hogy mije sérült?
 06 Tanú: Ő igen. ()
 07 Bírő: Más sérülése volt-e?
 08 Tanú: Hát aztán a nyakát is mutatta ()
 09 Bírő: Mit mondott, hogyan keletkezett (0.5) ez a sérülése? **Mit mondott a Balogh Béla?**
 10 Tanú: () csak odamutatott a buszmegállóba **egy hölgyre**,
 11 Bírő: Nem ismeri, **az Antal Lászlóné?**
 12 Tanú: **Nem.** ()
 13 Bírő: Rámutatott **egy hölgyre**, és mit mondott?
 14 Tanú: Azt mondta hogy ő (0.5) ő tette.

A tanulmányban bemutatott példák ellentétben állnak azzal a nézettel, amely szerint a pusztán nyelvi jelentés tudatosan nem elérhető az interakcióban részt vevők számára. Ez azért kifejezetten fontos a bírósági tárgyalásokon, mert ezáltal elérhetővé válik a résztvevők számára az egyértelmű, kontextustól függetlenül változatlan minimális nyelvi jelentés.

5. Összegzés és konklúzió

A tanulmányban amellet érveltem, hogy a puszta nyelvi jelentés *tudatosan* elérhető lehet a társalgásban részt vevők számára. Noha a hétköznapi diskurzusokban csak ritkán feleltethető meg a puszta nyelvi jelentés a privilegizált interakciós interpretációnak, ez nem mondható el a bírósági diskurzusokról, ahol a bírák tudatosan törekednek az explicit és pontos nyelvhasználatra, és ahol minden implicit információ felismerése fontos. A bírósági tárgyalásokon elhangzottaknak jogi következménye van, ezért nem mindegy, hogy a résztvevők hogyan interpretálják az elhangzott megnyilatkozásokat. A bírák igyekeznek elérni a kontextusfüggetlen minimális jelentést, s ezáltal próbálják elkerülni a lehetséges félreértéseket, vagy a téves interpretációkat. A tanulmányban bemutatott kutatás ritka adatokat szolgáltat a minimális nyelvi jelentésről való gondolkodáshoz, amit eddig többnyire csak hétköznapi diskurzusok kapcsán vizsgáltak.

Hivatkozások

- Ariel, Mira 2002a. The demise of a unique concept of literal meaning. *Journal of Pragmatics* **34/4**:361–402.
- Ariel, Mira 2002b. Privileged interactional interpretations. *Journal of Pragmatics* **34/8**:1003–1044.
- Ariel, Mira 2008. *Pragmatics and Grammar*. (Cambridge Textbooks in Linguistics 25). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ariel, Mira 2016. Revisiting the typology of pragmatic interpretations. *Intercultural Pragmatics* **13/1**:1–35.
- Bach, Kent 1994. Semantic slack: What is said and more. In Savas L. Tsohatzidis (szerk.) *Foundations of Speech Act Theory: Philosophical and Linguistic Perspectives*. London: Routledge. 267–291.
- Borg, Emma 2005. Saying what you mean: Unarticulated constituents and communication. In Reinaldo Elugardo – Robert J. Stainton (szerk.) *Ellipsis and Nonsentential Speech*. (Studies in Linguistics and Philosophy 81). Dordrecht: Kluwer. 237–262.
- Cappelen, Herman – Ernie Lepore 2007. Relevance Theory and shared content. In Noel Burton-Roberts (szerk.) *Pragmatics*. New York: Palgrave MacMillan. 115–135.
- Carston, Robyn 2004. Relevance Theory and the saying/implicating distinction. In Laurence R. Horn – Gregory Ward (szerk.) *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell. 633–656.
- Carston, Robyn 2009. The explicit/implicit distinction in pragmatics and the limits of explicit communication. *International Review of Pragmatics* **1/1**:35–62.
- Fázsi László – Stál József 2012. Észrevételek a büntető ítéletek szerkesztésének kultúrája körében. *Büntetőjogi Szemle* **2012/2**:3–14.
- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Hansen, Maj-Britt Mosegaard 2008. On the availability of ‘literal’ meaning: Evidence from courtroom interaction. *Journal of Pragmatics* **40/8**:1392–1410.
- Jaszczolt, Katarzyna M. 2010. Default semantics. In Bernd Heine – Heiko Narrog (szerk.) *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford: Oxford University Press. 193–221.
- Jefferson, Gail 1984. On the organization of laughter in talk about troubles. In J. Maxwell Atkinson – John Heritage (szerk.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 346–369.
- Kenesei István 2003. Jogi szemantika: problémafelvetés és kutatási program. *Világosság* **2003/11–12**:63–70.

- Kitzinger, Celia 2013. Repair. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 229–256.
- Recanati, François 2004. *Literal Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sperber, Dan – Deirdre Wilson 1995. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Sternau, Marit – Mira Ariel – Rachel Giora – Ofer Fein 2015. Levels of interpretation: New tools for characterizing intended meanings. *Journal of Pragmatics* **84**:86–101.
- Varga Marianna 2015. Bírói kérdésfeltevések a magyar tanú- és szakértői bizonyításokban. *Jelentés és Nyelvhasználat* **2**:79–107.
- Wilson, Deirdre – Dan Sperber 2004. Relevance Theory. In Laurence R. Horn – Gregory Ward (szerk.) *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 607–632.

Függelék

Konverzációelemzési átírási konvenciók (Jefferson 1984)

- (.) mikropauza; nagyon rövid szünet, körülbelül egy szótagnyi hosszúságú
- (2.0) megmért szünet (másodperc.tizedmásodperc)
- igen? a kérdőjel emelkedő intonációt jelent, nem feltétlenül esik egybe a megnyilatkozás végével
- () az üres zárójel érthetetlen közlést jelöl (a tanulmányban továbbá azokat a részeket is jelöli, amelyeket titoktartási kötelezettségből kellett kihagyni)
- igen, a vessző folytatólagos intonációt jelez
- igen. a pont a szó végén eső intonációt jelez, amely nem minden esetben esik egybe a megnyilatkozás végével
- > < a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója gyorsabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója
- < > a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója lassabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója